

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Ђурђица ПЕТРОВИЋ

Филозофски факултет
Београд

ОДРЕДБА ДУБРОВАЧКЕ ВЛАДЕ О „ПРАЗНИЦИМА СВЕТИХ“ ИЗ 1498. ГОДИНЕ

У средњовековним приватноправним списима Дубровачког архива, као и у другим врстама извора, има релативно мало података о обредној пракси и веровањима старих Дубровчана. Највише таквих вести има о погребном ритуалу, знатно мање о свадбеним обичајима, а тек понешто и о другим устаљеним, традицијским навикама. Услед тога, малобројне одлуке и одредбе дубровачких влада којима се тежило да се непожељне светковине, радње и појаве које нису биле у складу с канонима католичке цркве и интересима државе ограниче, сузбију или искорене, представљају драгоцену врело спознаје и о тој страни духовног живота становника средњовековног Дубровника и његовог подручја.

Судећи према расположивим документима, дубровачке владе су се до последњих деценија XV века ретко упућивале у обичајни живот својих поданика. Ако се изузму забрана из 1425. године да се у Катедрали игра, води коло и певају свеловне полевке¹ и

¹ А. Zaninović, *Zakon protiv plesanja, igranja kola i pjevanja svjetovnih popijevaka u Stolnoj crkvi u Dubrovniku iz god. 1425*, Sveta Cecilija XXVI/2, Zagreb 1932, 62, 63 — интегрални текст забране Великог већа од 13. марта 1425. У скраћеном облику објавили су ту забрану: М. Петровић, *Дубровачке маскарате*, Београд 1950, 22; К. Јиречек, Ј. Радонић, *Историја Срба II*, Београд 1951, 294. Помену о томе: Ј. Andreas, D. Cvetko, S. Đurić-Klaajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Zagreb 1962, 25 — нап. 4; О. Младеновић, *Коло у Јужних Словена*, Београд 1973, 31; М. Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici*, Zagreb 1981, 16

Изгледа да се забрана дубровачке владе од 10. марта 1306. године да се »ludere in ecclesia sancte Marie maioris« и продају диње и воће, а која се тумачи као плесање у цркви (*Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, нап. место; А. Zaninović, нап. дело, 62) односи на неку хазардну игру. Потпуније објашњење пружа забрана с почетка априла 1312. године, у

уредбе о сачињавању из 1434. године,² до тада издаване одредбе биле су из XIII и прве половине XIV века. Оне су углавном биле усмерене на регулисање свадбених обичаја³ и у периоду ускршњег празничног циклуса обичаја маскирања, прерушавања у Јевреје⁴ и исмејавања досељених Словена из залеђа.⁵

За све те одлуке и одредбе карактеристично је да су временски сезале до средине XIV века и да су се тицале обичајног живота само становника града Дубровника.

Такав став дубровачких влада био је, по свој прилици, одраз постојећих разлика између интереса цркве и навика становника града. Католичка црква се свим силама трудила да стави под контролу целокупан духовни живот својих верника. Становници Дубровника, међутим, иако правOVERНИ католици, били су у то време, без обзира на етничко порекло, донекле још привржени наслеђеним англичким схватањима о потребном и вредном.⁶

Пошто је Дубровник био главно средиште управне и црквене власти државе, разумљиво је што је пажња владе би-

којој се наводи »ludere ad aliquem ludum ad denarios« у Госпи Великој, као и у другим дубровачким црквима. — *Monumenta Ragusina* (= *Mon. Rag.*) V, Zagreb 1897, 106. О којима укл.: Z. Sundrica, *Kockari u starom Dubrovniku*, »Dubrovnik« 1, 1973, 79, 80.

² Ljder Viridis, cap. CCLXXIV, fol. 186, 10. IV 1434, одлука Великог већа.

³ V. Bogišić, C. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272*, Zagreb 1904, LXIV—LXVI 1236; *Lib. VIII*, cap. LVII, p. 2, 20, 20. IV 1304, knez Marinus Badoerius, T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatie et Slavoniae III, Zagrabiae 1905*, бр. 379, са наведеним старијим издањима одлуке о мизазу и свадби из 1235; M. Medini, *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1936, 124; 125; L. Beritić, *Ubišacija nastalih građevinskih spomenika u Dubrovniku II, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 12, Split 1960, 79; Д. Динић-Кнежевић, *Палаца Јасне у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд 1974, 74, 75; K. Jireček, J. Radonić, *nav. Delo*, II 247; *Mon. Rag. I*, Zagreb 1879, 10. III 1306, knez Belleclum Falletro; A. Соловјев, *Књига свих реформација града Дубровника, Београд 1936*, pag. II, cap. XVI — de noviciis.

⁴ M. Pantić, *Jevreji u dubrovačkoj književnosti*, Jevrejski istorijski muzej — Zbornik I, Beograd 1971, 212, 213, 214. За одлуку од 23. марта 1331. укл. *Mon. Rag. II*, Zagreb 1832, 332, а о маскирању се расправљало и 27. марта 1331. — *Исто*, 333; V, 310, али не и 1381. године како наводи М. Пантић (*nav. дело*, 214) позивајући се на *Mon. Rag. II*, 333. Кратак осврт на прерушавања у Јевреја дао и J. Tačić, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*, Sarajevo 1937, 19.

⁵ V. Bogišić, C. Jireček, *nav. дело*, *Lib. VIII*, cap. XCVII, knez Petrus Justiniano — 1349; M. Pantić, *nav. дело*, 212, ставља ову забрану у 1272. годину; Đ. Petrović, *La culture traditionnelle des Slaves — origine et continuité*. Gli Slavi occidentali e meridionali nell'alto medioevo, Spoleto 1962 (*Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo XXX* — у штампани).

⁶ Ђ. Петровић, *Пуст у градовима на Јадрану у насном средњем веку*, Зборник Филозофског факултета XIV/1, Београд 1979, 167, 168, 172, 174, 177; *исто*, *Prilog proučavanju kulturnog kontinuiteta u materijalnoj kulturi jadranskog područja*, Fiskovićeve zbornik I, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 21, Split 1980, 670, 671.

ла пре свега усмерена на искорењивање код становника града „обреда који дишу поганством“, како је некадашње радње приликом свадбе окарактерисао Филип де Диверсис,⁷ који је био учитељ у Дубровнику од 1434. до 1441. године.⁸ Обичајни живот становника ван градског подручја, малобројног, без економске и друштвене моћи, смештеног на малој територији, није тада још улазио у видокруг интереса државе.

Може се претпоставити да су захвати дубровачких влада, а и цркве, у обредну праксу и веровања старих Дубровчана постигли жељени циљ. У том смислу могло би се схватити зашто се садржаји издаваних одлука и одредаба до средине XIV века нису више понављали у релевантним уредбама с краја XV и из првих година XVI века.

Знатне промене у демографској структури Дубровника и његовог подручја уследиле су после припајања нових територија: полуострва Пељешца (1333), земљишта уз српско-дубровачку границу од Љуте у Жули до Курила (Петровог Села) у Дубровачкој Риједи (1357), Приморја од Орашца до Стона (1399) и Конавала (1419, 1426). Томе би требало додати и стална досељавања Словена, углавном из ближег копненог залеђа, а у контексту њихових животних потреба, потреба дубровачке владе за новим житељима, историјских збивања на Балкану уочи и после продора Османлија. Те промене су биле нарочито уочљиве од треће деценије XV века. Ново становништво, које је добрим делом било и православне вере, доносило је свој начин живота и своје обичајне навике и понашање.

Када је прилив досељеника попримио знатније размере и када се унета обредна пракса из разних разлога све више косола са схватањима влада и католичке цркве о исправном и ђудоредном духовном и световном животу, настале су и промене у ставу дубровачких влада према обичајном животу поданика ван градског подручја. Већ у уредби о сахрањивању из 1434. године обухваћени су били и ти становници Републике.⁹

Та нова оријентација влада дошла је до пунијег израза у другој половини XV века. Крајем 1477. године установљени су „provisores civitatis“¹⁰, који су се звали и „provisores terrae“, односно „providitores terrae“. Њих су Дубровчани звали провидници,¹¹ а била су их петорица. Дужност те петорице „чуvara правде“¹² била је да бдију над тим да кнез и сва три већа пош-

⁷ F. de Diversis, *Opis Dubrovnika*, »Dubrovnik« 3, 1973, 69.

⁸ I. Božić, *Filip de Diversis i njegovo djelo, nav. дело*, II, III.

⁹ Упор. напомену 2.

¹⁰ Liber Croceus, fol. 119—120, 6, XI 1477: Ordo quod singulis annis fiant quinque officiales qui appellantur provisores civitatis.

¹¹ L. Beritić, *Stonske utvrde*, Dubrovnik 1958, 58.

¹² J. Lučić, *Dubrovačka Republika od XVI do XIX stoljeća*, Dubrovački horizonti 22, Zagreb 1982, 23.

тују закон, па су имали право да својим ветом на седницама траже исправљање или одбацивање већ донетих закључака.¹³ У њихову надлежност је долазио и надзор над обичајним животом поданика Републике. Обилазећи сва дубровачка подручја, подносили су о томе извештаје Малом већу или Већу умољених и предлагали мере које би требало применити.

У оквиру таквих предлога, који су се у последњој деценији XV века углавном односили на погребну обредну праксу,¹⁴ провидници су 28. априла 1498. године изнели пред чланове Већа умољених своје мишљење о интервенцијама које би требало да влада предузме ради уређења погребне даће, која се до тада одржавала на гробовима умрлих,¹⁵ тј. у црквама, самостанима и око њих, а где су покопавани умрли становници Дубровачке Републике.¹⁶ Том приликом су провидници известили већнике и о великим трошковима приликом „празника светих”. Њихов извештај и предлози прихваћени су у Већу умољених с великом већином гласова, 31 : 3,¹⁷ а они у целини гласе:

»Visis enormibus expensis que districtuales et subditi nostri solent facere sub nomine caritatis ad sepulturas mortuorum et ad festivitates sanctorum quas ipsi districtuales et subditi nostri solent observare, provisoribus terre videtur quod providere debeat hoc modo, videlicet, quod dicte caritates a modo sint ex toto remote et non possit ad sepulturam alicuius defuncti in territorio nostro fieri caritas aliqua comestionis et potationis sub pena ipeperorum V cuilibet qui ordinaret dictam caritatem et cuilibet qui comederet aut biberet ad sepulturam defuncti de dicta caritate. Possit tamen fieri caritas in domo in qua habitabat defunctus. Au quam caritatem non possint ire nisi persone conjuncte in illo gradu in quo sunt illi quibus in Ragusio licet ire ad visitum mortuorum sub dicta pena ipeperorum quinque.

Ad observationem autem festivitatum sanctorum non possit aliquis ire ad convivium nisi persone conjuncte obeservanti dictam festivitatem in illo gradu in quo sunt persone quibus concessum est ire ad visitum mortuorum et hoc sub dicta pena tam vocanti quam euntibus. Et hoc ordo possit corrigi, minui et in melius reformari per maiorem partem consiliorum nostrorum«.¹⁸

Изостављајући у даљим разматрањима погребну даћу, јер она представља посебну тему, осврнућемо се само на „празнике светих”, чији је помен, колико нам је познато, први такве врсте у дубровачким архивским књигама.

¹³ *Историја народа Југославије I*, Београд 1953, 598.

¹⁴ *Consilium Maius* (= *Cons. Maius*) 16, fol. 104' — 105, 14. IV 1494; исто у *Liber Croceus*, fol. 242; *Consilium Rogatorum* (= *Cons. Rog.*) 27, fol. 136—136', 2. VIII 1494; fol. 288', 27 XI 1496.

¹⁵ *Cons. Rog.* 28, fol. 84.

¹⁶ Ђ. Петровић, *Прилог проучавању касносредњовековних градских гробаља*, *Гласник Етнографског музеја* 35, Београд 1972, 72—79.

¹⁷ *Cons. Rog.* 28, fol. 84: *Prima pars est de firmando reportum provisorum pro caritatibus ad sepulturas mortuorum et pro expensis ad festivitates sanctorum, quod dicta expensas non fiant. Per XXXI, quontra III.*

¹⁸ Исто.

Доста штур текст о прослављању „празника светих“ не омогућава шири увид у садржај, намену и потпуно значење ових светковина. Формалном анализом могу се утврдити следећи саставни делови тих светковина:

1. Светковине су означаване појмом „празници светих“, односно у једнини „празник свеца“ или „светог“. Из текста одредбе се не сазнаје да ли је то био званичан назив тих светковина или је реч о општој одредници за одређене светачке дане.

2. „Празнике светих“ су прослављали само становници копненог дела Дубровачке Републике настањени ван градског подручја.

3. Светковине су припадале сфери обредне праксе.

4. Свеци који су прослављани штовани су према обичају.

5. Светковине су одржаване по кућама оних који су штовали поједине свеце.

6. Централно место у прослављању заузимала је позба.

7. На позбу су позивани гости.

8. Припремање и одржавање тих „празника светих“ било је скопчано с великим трошковима.

Провидници и дубровачка влада нису били сагласни са уобичајеним начинима прослављања „празника светих“, тачније, с бројем званица које су присуствовале гозби, као и са великим издацима које су том приликом чинили они који су штовали одређене свеце. Да би се томе стало на пут, опраничен је био број особа које су могле бити позване на позбу.

Од тренутка доношења ове одредбе, у кућу слављеника смеле су да одлазе само особе с њим породично повезане истим степеном сродства као оне којима је у Дубровнику било дозвољено да одлазе на туговање за умрлим (корота). Према уредби о жаловању из 1494. године, на коју су се овог пута позивали провидници, само најближи мушки сродници ожалошћених смели су учествовати у гозбама које су приређиване прва три дана после смрти неког од укућана. То су били: браћа и синови домаћина и његове жене, мужеви њихових сестара, синови њихове браће, зетови и унуци, тј. синови синова и кћери.¹⁹ Непоштовање ове одлуке приликом прослављања „празника светих“ повлачило је за собом казну од 5 перпера, како за оне који су позивали тако и за оне који су се одазивали позиву и долазили да учествују у гозби.

¹⁹ Cons. Maius 16, fol. 104': Che da mo avanti in la citta nostra alli visiti over corotti de qual condition se voglia non possano andar ad manzar quelli tre primi zorni salvo fratelli et figlioli et cugnati et germani cuxini et generi del defuncto et de uxor sua et nepoti zoe figlioli de li figlioli et de le figliole del dicto defuncto et de la uxor sua... Неодговарајући превод налази се у: Д. Динић-Кнежевић, *Ограничење луксуза у Дубровнику крајем XV и почетком XVI века*, Гориспњак Филозофског факултета у Новом Саду XVIII/1, Нови Сад 1975, 83.

Основно питање које ова одредба повлачи јесте: шта се у Дубровнику и на његовом копненом подручју подразумевало крајем XV века под појмом „празници светих“.

У одредби о празновању светаца апострофирани су били само становници и поданици Републике који су живели ван подручја града Дубровника као штговатељи одређених свечаних дана. Другим речима, то би значило да се „празници светих“ нису светковали у Дубровнику. У касном средњем веку Дубровчани су славили дан св. Влаха (3. II), заштитника града,²⁰ затим пренос мошти његове леве руке у Дубровник (5. VII)²¹; одржаване су многобројне редовне и ванредне процесије,²² прослављани су свецки, заштитници световних и духовних братовштина,²³ као и други празници. Почетком маја 1378. године Велико веће је утврдило 48 празника.²⁴ Све су то биле светковине јавног карактера, уз које су ишле гозбе, скромније или богатије по садржају, у зависности од њихових приређивача и циља.²⁵

Уз државне и званичне празнике Дубровчани су прослављали и имендане, као и дане својих светаца заштитника. Не зна се да ли су ти наменски празници светковани и по дубровачким кућама. Малобројна расположива документација указује само на спољну манифестациону страну прославе. Свечима чија су имена на крштењу добијали Дубровчани, а које су они сматрали за своје заштитнике, подизани су олтари,²⁶ капеле,²⁷ цркве,²⁸ нару-

²⁰ F. de Diversis, *nav. дело*, 49—50; Mon. Rag. I, 57, 125, 126, 131, 214; A. Вучетић, *Св. Влахо у Дубровнику*, Братство XVII, Нови Сад 1923.

²¹ Mon. Rag. II, 15, 74.

²² F. de Diversis, *nav. дело*, 49, 51, 52.

²³ K. Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici dubrovačkoj I, II*, Zagreb 1900, на више места.

²⁴ A. Соловјев, *nav. дело*, 105, 106.

²⁵ F. de Diversis, *nav. дело*, 50: кнез приређује ручак на дан св. Влаха, 52; у време сваке процесије шаље се просјачким редовима хлеб и вино да обедују о трошку Републике.

²⁶ Testamenta Blagog djela, 3, fol. 61, 1348, тестамент de Decha filia de Andree de Sorgo: завештава 100 перпера да би се у цркви Мале браће направљено олтар ал nome mio; Testamenta notariae (= Test.) 6, fol. 133, 12. VI 1371, тестамент de Vlacho de Francesco: „... voio che se venda tuto lo fatto mio che se trovasse mobelle et stabelle e che se debia fare uno altare a sancto Domenego. Lo ditto altar voio che sia a nome de misser sancto Blasio...“

²⁷ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus XII* (1914), бр. 60, 18. IV 1352, тестамент Nicolò de Lucaro: у цркви Доминиканаца налази се његова капела у којој фратри треба да држе «unam missam de conventu in die sancti Nicolai et quam cappellam est nomen suum».

²⁸ Test. Blagog djela 3, fol. 380, 1348, тестамент Маргарита де Роџа: завештава да се на њеном земљишту подигне црква ad honor della beata virgine Marina et de sancta Margarita; Исто, fol. 416, 1367, тестамент Zuanе de Todiso: у његовом винограду у Стоњу требало би да се fare una glesia de sancto Zuano Baptiste; L. Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku II*, 79: Илија пок. Теодора Растића опоручује 1283. године да се у року од четири године мора посветити црква Св. Илије на брежуљку; J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astareje*, Dubrovnik 1970, 13: Степо де Силвестро је саградио у Душцу цркву Св. Стјепана.

чиване су и поклањане иконе са њиховим ликом,²⁹ даване су мисе за душе легатора, њихових предака и наследника,³⁰ а прављени су и обеди с вином, рибом, месом за свештенике, фратре, монахе, сиромашне,³¹ који су представљали категорију богоугодних људи.

Свим тим светковинама у Дубровнику основни тон је давала католичка црква, која је једино призната у Дубровачкој Републици.³² Поддржавајући веровање у страшни суд, чистиштите, којих се човек могао избавити само побожним животом и милосрдним делима, упућивала је вернике на пут друкчији од традицијског обичајног живота.

Насупрот таквом дубровачком прослављању „празника светих“, „нови становници“ су, по свему судећи, утражњавали њима својствена светковања на начине који су се разликовали од дубровачког. Саставни делови тих друкчијих прослава „празника светих“, који су добијени анализом релевантне одредбе, формално су одговарали компонентама светачких дана који су прослављани у Дубровнику: дан-свеца који се штудје, званице, гозба. Али, суштински су они представљали појаву из обредне праксе друге врсте. То је био изразито приватан култ са званицама и с ритуалном гозбом са које су биле искључене жене, као традиционално непожељне особе у одржавању култа. Све те манифестације биле су усредсређене око „свеца“ кога је предједина кућа, односно њен домаћин, штговала и славила.

Да ли је тај „празник свеца“ прослављан као имендан или као заветни дан или као наслеђен светац заштитник породице, то питање остаје без тачног одговора. У сваком случају, може се претпоставити да тај празник крајем XV века на дубровачком копненом подручју није био светковина читаве породице, јер се у противном не би у кући оног „који штудје речени празник“ окупљали чланови његове породице. Из тога следи да је сваки одрастао члан породице могао имати свог свеца. Уколико је била реч о празнику породице, онда је штовање свеца са гозбом било културним прописима дозвољено само најстаријем члану породице, и то према начелима примогенитуре.

²⁹ Test. Blagog djela, 3, fol. 270, 1348, тестамент Јелена fiola qd. Pangrati de Goleba et uxor de Andree de Galo: оставља цркви Св. Андреје једну икону која ће имати in meço sancta Maria et atorno la storia de sancta Elena.

³⁰ Упор. напомену 26—29.

³¹ T. Smičiklas, Codex diplomaticus VI (1906), бр. 386, 18. I 1284, тестамент Димитрија Менчетића: завештава новац да би се на празник св. Димитрија приредио ручак у Катедрали, купило вино, риба и месо за сиромашне у самостану на Локрумџу, вино и риба за фратре у Малој браћи и код Доминиканаца, дала риба монасима већег броја самостана и црквава у Дубровнику, као и да се расподели месо сиромашнима у граду и на градском подручју.

³² Историја народа Југославије I, 585, 586.

Сви набројани елементи „празника светих“, односно „свеца“, па и сам назив,³³ подударају се са главним компонентама светковине која је доцније, у XVIII веку, названа „слава“, „крсна слава“.³⁴ Судећи по формулацији у одредби да на гозбу могу да иду „само особе породично повезане с оним који штудје речени празник“, највероватније је реч о индивидуалној светковини домаћина куће.

У студији о слави М. Филиповић је примерима указао на то да је у средњем веку „индивидуална слава била и полазна тачка и основа за родовску славу“,³⁵ „јер су и све наследне родовске славе стварно постале од изабраних индивидуалних слава (па и данас тако постају), а суштински нема разлике између индивидуалне, родовске, сеоске или црквене славе“.³⁶

Прихватајући ову значајну тврдњу за боље разумевање закономерности у развоју институције славе, додајемо да је свака од тих побројаних светковина, које су представљале једну од фаза у процесу коначног обликовања славе, могла постојати и опстојати у једном времену и у једној средини као једина форма слављења, а могла се прослављати упоредо и с другим формама прослављања. То би значило да се истовремено могао штовати светац као индивидуални, лични празник, или као породични, или као родовски и као црквени, сеоски празник. Шта ће се и како прослављати, зависило је од низа околности у одређеној средини, од порекла становништва, владајућих традиција у релевантном друштву, од степена развоја појма села (територија на којој живи једна породица, проширена породица, више не-сродничких породица) итд. В. Скарић је изнео низ примера са подручја задарско-книнског протопресвитерата о прелазу индивидуалног односно породичног празника у црквену славу. Испитујући порекло досељеног становништва у XV веку, закључио је да су тамошње цркве управо биле посвећене оним свецима које су досељене породице штовале у свом завичају као своје крсно име.³⁷

Све наведене чињенице упућивале би на мисао да су „празници светих“ на копненом дубровачком подручју ван градских

³³ У јужним деловима Југославије крсна слава се зове „светац“ или „свети“. — Р. Грујић, *Црквени елементи крсне славе*, Гласник Скопског научног друштва VII—VIII, Скопље 1930, 38; М. Филиповић, *Студије о слави, служби или крсном имену*, Зборник Матице српске за друштвене науке 38, Нови Сад 1964, 59. Власи у североисточној Србији називају други дан славе, када се даје ручак, „празник“. — С. Зечевић, „Празник“ (слава) у североисточној Србији, Гласник Етнографског музеја 31—32, Београд 1969, 396.

³⁴ Р. Грујић, *нав. дело*, 38, 56.

³⁵ М. Филиповић, *нав. дело*, 64.

³⁶ Исто, 55.

³⁷ В. Скарић, *Поријекло православног народа у сјеверозападној Босни*, Гласник Земалског музеја XXX, Сарајево 1918, 235.

зидина били на самом крају XV века у ствари једна од форми средњовековне славе. Другим речима, они су представљали једну етапу, временски фиксирану, у развоју ове институције на подручју где званично она није постојала. Те празнике су могли донети „нови становници“, а могли су бити и затечени на територијама које су припојене Дубровачкој Републици у XIV и XV веку.

На претпоставку да је „празник свеца“ умет и да није био типично дубровачки, указивале би две врсте података. У најстаријим дубровачким хроникама, Анонимној и Николе Рањине, помињу се под 744, односно 743. годином породична слављења свеца, али у контексту досељавања из Босне: досељеници су живели на начин Босанаца, као сељаци, веселећи се, пијући и једећи. Свака породица је штовала свог свеца, неко св. Срђа, неко св. Бена и Бенобија, неко св. Николу, неко св. Ђорђа, неко овог, неко оног свеца.³⁸ С друге стране, до данас су се на копненом дубровачком подручју задржали индивидуални „празници светих“, највише у Конавлима,³⁹ а у редуцираној, закржљалој форми у селима Стонског Приморја уз саму херцеговачку границу.⁴⁰ Међутим, о томе нема трага у некадашњој Астареји, која је првобитно била дубровачко подручје.

Ако се прихвати претпоставка да је „празник свеца“ био слава, онда би одредба из 1498. године, која регулише начине прослављања овог празника, била друга одредба такве врсте по временском следу. Она би долазила после одлуке о празновању „памети светом“ која се налази у једном пенитенцијалном зборнику одређеном за духовнике, којим су се служиле Жичка архиепископија и Пећка патријаршија у XIII и XIV веку.⁴¹ Та правила нису превод са грчког и нису се налазила ни у руској ни у грчкој цркви, она су била прописана само за аутономну српску цркву.⁴²

Између тих правила, за које Р. Грујић наводи да су први историјски помен славе,⁴³ и одредбе дубровачке владе из 1498. године постоје извесне сличности али и разлике, као и између времена када су доношена и средина на које су се односила. „Памет светом“ се одржавао у цркви уз одређене жртве, а пред

³⁸ *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina, Zagrabiae, 1883, 8, 180.*

³⁹ В. Скарпић, *Постанак крсног имена*, Гласник Земаљског музеја ХХХИИ, Сарајево 1920, 253; Ј. Вукмановић, *Конавли, антропогеографска и етнологишка испитивања*, Београд 1980, 184—190.

⁴⁰ У селима Имотица, Штедрица и Тополо, та светковина се назива „феста“ или „завјетни дан“. Тог дана породице које славе не раде, иду у цркву и плаћају свештенику да одржи мису. Гости се не позивају у кућу, а дозвољено је било и склапање бракова између чланова породица са истом славом. — Моја испитивања у тим селима обављена 1974. године.

⁴¹ Р. Грујић, *нав. дело*, 36.

⁴² М. Филиповић, *нав. дело*, 59.

⁴³ Р. Грујић, *нав. дело*, 36.

црквом је приређивана гозба с приношењем жртава, пировањем, уз учешће свештених лица. На основу релевантне „заповеди светога оца нашега Ивана Златоустогa от закона црквеним“, та светковина с паганском гозбом је упућена у кућу сваког појединца који је давао помен светцу. Гозба је християнизирана наређењем да се месо заклане животиње мора прво опрати од крви, затим испећи и изнети на трпезу, коју ће благословити свештеник. Сем тога, ове јело се није износило пред госте, већ је већи део требало поделити сиротињи.⁴⁴

Према томе, сличности у светковању „памети светом“ и „празника светцу“ огледале би се у: а) имену светковине; б) штовању свеца; в) гозби; г) званицама на гозби. Разлике настају у оквирима обредно-религијских функција: а) у карактеру гозбе; б) месту одржавања гозбе; в) важној улози свештених лица у гозби. Заједничко, опет, за ове одредбе јесте то што свака за себе означава завршетак једне фазе у прослављању штованог свеца и модификацију у нове вредности. Уредбом о „памети светом“ ова је светковина задобила особеност изразито домаћег, приватног празника, на путу ка претварању у „празник светцу“. Одредбом о „празнику светцу“ ова је светковина стицала изразит уско породични карактер, на путу ка постепеном одумирању.

Интервенција дубровачке владе у прослављање „празника свеца“ имала је јасан, практичан циљ: спречити прекомерно трошење приликом светковања, која нису више „одисала поганством“, јер би у противном влада прогвисала другу врсту казне за прекршиоце, као што је учинила при покушају християнизација свадбеног ритуала 1235. године.⁴⁵ Тај циљ је био оправдан у оквиру низа мера које је дубровачка влада предузимала ради очувања економске равнотеже на релацијама: поданици-држава/држава — спољни свет, а у контексту схватања владе да се у Републици „практикују многа застрањивања која нису била уобичајена у време наших старих“.⁴⁶ Расипнички менталитет „нових становника“, поготово када су биле у питању домаће светковине (свадба, погреб), био је у супротности с општом оријентацијом владе ка штедњи у свим подручјима живота, а нарочито онда када су разна давања оптерећивала и државу и народ. Такав менталитет је био у супротности и са устаљеним вредностима католичке цркве, која је трошење допуштала само за дела која су израз побожности.

Најбезболнији захват у постојећу обредну праксу могао се учинити у том политички несигурном времену — када су Осман-

⁴⁴ Исто, 36, 37.

⁴⁵ V. Bogišić, C. Jireček, *нав. дело*, LXIV—LXVI.

⁴⁶ Cons. Rog. 27, fol. 136: „... se soleno uxar in la Citta nostra molte exorbitantie, la qual noi se usavano al tempo de li nostri antixi...“

лије биле на дубровачким прањацима — ограничавањем броја званица само на најближе сроднике. При томе се водило рачуна о томе да у обзир дођу сви они рођаци који су представљали потенцијалне и законите наследнике имовине слављеника и његове жене. Поштујући искључење жена из култа, било је дозвољено да „празницима светих“ присуствују само најближи мушки потомаци и сродници по мушкој линији, који нису морали бити везани заједничким живљењем: слављеникова браћа и синови, као и синови његових синова. Како су у дубровачком наследном праву жене имале удела три деоби имовине, то су жене слављеника, њихове кћерке, унукe и сестре заменили браћа и синови браће жене слављеника, мужеви сестара и кћерки брачног пара и синови кћерки, како су то чинили и у јавно-приватним пословима.

Овим ограничавањем броја присутних на гозби, чији се прекршај кажњавао релативно малом сумом од 5 перпера — за прекршиоце одлуке о присутнима при жаловању за умрлим казна је износила 25 перпера⁴⁷ — влада је, у ствари, на индиректан начин онемогућавала сакупљање већег броја људи на једном затвореном месту, што је могло бити штетно за мир у држави и стабилност власти.

Тако се само једном одлуком могао постићи вишеструки циљ: посредно уплитање у обредну праксу и, у следу тога, њено преиначавање, спречавање расипништва и предупређивање стварања група евентуално непријатељски расположених према владајућем систему.

Може се претпоставити да је ова одредба о „празницима светих“ испунила своју практичну намену: ограничавање броја званица и смањење издатака, јер се није понављала у наредном, XVI столењу. Међутим, то би истовремено могло значити да се дубровачка влада није желела директно да меша у обредну праксу својих поданика, који су јој у сваком погледу били потребни. Најбољи доказ за то је чињеница што се „слава“ очувала у Коњавлима, „житници“ Републике. Интервенишући само тамо где је могла и смела, она је препустила одржавање светковине деише традицијском систему вредности, али их је *de facto* каналисала у правцу који је одговарао интересима и потребама државе и католичке цркве.

Захваљујући тим намерама, остао је сачуван овај врло значајан податак, који представља важну карикатуру у покушајима да се реконструира историјски развој институције славе. „Празник свеца“ била је светковина пука настањеног ван градског подручја, народна светковина која, иако слична слављењу „свеца“ у Дубровнику, као, уосталом, и на обе обале Јадрана, садржи особености и карактеристична је управо за наше области.

⁴⁷ Cons. Maius 16, fol. 104'.

